

קל-א לבר מעבודת כוכבים (89) וקידושין (90).

ובגמרא יבואר מה הדין אם אמר על בן בין הבנים "ירש בני זה את כל נכסי", לדעת תנא קמא.

מתניתין:

האומר איש פלוני יירשני אפילו הוא אחיו, במקום שיש למצווה בת, או אמר, בתי תירשני, במקום שיש לו בן, לא אמר כלום. לפי שהתנה על מה שכתוב בתורה.

רבי יוחנן בן ברוקה אומר: אם אמר על מי שראוי ליורשו, כגון אמר על בן בין הבנים, "ירש בני זה את כל נכסי"⁽⁹¹⁾, דבריו קיימין⁽⁹²⁾.

כוכבים?

ולכן פרשו, שאמר לעבודת כוכבים אלי אתה, וחזר בו תוך כדי דיבור, דלא מהני. ובשיטה מקובצת כתבליישיב קושיית התוספות, מה שאמרו אין הקדש לע"ז היינו לאסור להדיוט, אבל לגבוה נאסר בהקצאה בלבד.

ואם שניהם סותרים זה את זה, כגון "מידה בחבל הן חסר הן יתר", הנזכר לעיל בפרק בית כור (קד"ב), יש מהם דאמרינן "תפוס לשון ראשון", ויש שאמרינן "תפוס לשון אחרון", ויש דמספקא לן, ואמרינן "הלך אחרמוחזק".

ואם אמר בפירוש בתוך כדי דיבור "חזורני בי", הכל מודים דהוי חזרה. רשב"ם. ועיין עוד בעניין זה בשערי ישר (שער ה פרק כב).

ושיעור "תוך כדי דיבור כדיבור", הוא בכדי שאלת תלמיד לרב.

והטעם, מבואר בתוספות, לפי שכשאדם עושה סחורה עם חברו ויראה את רבו או גדול הימנו בחכמה, לא יתן לו שלום, שאם יתן לו שלום שוב לא יוכל לחזור בו. לכך תקנו חכמים שכשיעור זה יכול לחזור בו. ואף במקום שלא שייך האי טעמא לא פלוג רבנן בתקנתם.

ובר"ן בנדרים (פז"א) הקשה על דברי התוספות, מהא דמהני תוך כדי דיבור בהפרת נדרים, ומשמע דהוי מדאורייתא?

ובשיטמ"ק שם תרצו, דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה כדי למגדר מילתא. ועיין עוד ברמב"ן בריטב"א ובר"ן שם.

89. רשב"ם כתב, "שאם התפיס או הקצה דבר לעבודת כוכבים ובתוך כדי דיבור חזר בו אפ"ה נאסרה, משום חומרא דעבודת כוכבים... דאע"ג דאתי מדינא להיתירא אסור".

ובתוספות הקשו, דלא מצינו אתפסה בעבודת

90. שאם קידש אישה בפני עדים, וחזר ואמר בתוך כדי דיבור "להו מתנה ולא קידושין", אין שומעין לו, ומקודשת ואינה מקודשת. וחומרא דרבנן היא להצריכה גט, משום לעז מזורות אם תנשא לאחר בלא גט. לשון הרשב"ם.

ודקדק בלשונו שאמר תוך כדי דיבור "להו מתנה", כיון שאם היה אומר בתוך כדי דיבור "איני רוצה לקדש" ודאי אינו יכול לחזור לאחר מעשה כלל. וצריכה גט מדאורייתא. (ועיין חידושי חתם סופר נדרים פז"א).

91. דוקא אם אמר בלשון זו, דבריו קיימים, כיון שאינו עוקר את הירושה משאר האחים בידיים, אלא ממילא היא נעקרת כשקבע שבנו זה הוא יורשו.

אך אם אמר על אחד מבניו "לא ירש בני זה עם אחיו", לא אמר כלום. לפי שהתנה על מה שכתוב בתורה. (הגהות ר"ג ליפשיץ).

92. וזהו הנקרא בכל מקום "הנחלה דרבי יוחנן בן ברוקא".

אימא סיפא, "רבי יוחנן בן ברוקה אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין", לכאורה היינו תנא קמא?

וכי תימא רבי יוחנן בן ברוקה אפילו אחר במקום בת, ובת במקום בן דבריו קיימין, קאמר, ולעולם סבר תנא קמא כתנא דמתניתין דלעיל, וגם אם אמר על בן בין הבנים, "ירש בני זה את כל נכסיו", לא אמר כלום, כיון שהתנה על מה שכתוב בתורה,

ומה שאמר במשנתנו "האומר איש פלוני ירשני במקום שיש בת לא אמר כלום", בא ללמדינו כחו דרבי יוחנן בן ברוקה, שחולק אף במקרה זה, וסובר שדבריו קיימין⁽⁹³⁾.

על ידי מי שמושו. (קובץ שיעורים תלד). נפקא מינא נוספת אפשר לומר: דבעבד עברי נתחדש דין שעובד גם את הבן, אך אינו מדין ירושה, אלא דין מיוחד בבן שקם תחת אביו לענין עבד עברי.

ובמנחת חינוך (מצוה מב) כתב שלא שייך בזה דין "הנחלה דרבי יוחנן בן ברוקה", כיון שאינו מדין ירושה כנ"ל. ולכאורה נידון זה גם הוא תלוי במחלוקת הרא"ש והר"ן הנ"ל.

לדעת הרא"ש שהאב אינו קובע "שם יורש", רק מעביר את נכסיו, אם כן גם עבד עברי יכול להעביר, שהרי בכלל נכסיו הוא. אך לדעת הר"ן שהאב קובע "שם יורש", אם כן בעבד עברי כיון שאינו מדין ירושה, לא יוכל להעבירו.

93. ולפי פירוש זה, סבר רבי יוחנן ש"ראוי ליורשו" אין הכוונה מי שראוי בפועל כעת, אלא אף מי שיכול לירשו אחר שתמות ביתו, או אחר שימות בנו, אף הוא נקרא יורש.

ואם אמר על מי שאין ראוי לו ליורשו, כגון בת במקום בן, או אח במקום בת, אין דבריו קיימין.

גמרא:

שנינו ברישא דמשנתנו: "האומר איש פלוני ירשני במקום שיש בת... לא אמר כלום".

משמע, טעמא דלא אמר כלום, משום דהוי אחר במקום בת, או בת במקום בן, הא בן בין הבנים, ובת בין הבנות, דבריו קיימין.

ולא כמו ששנינו במשנה הקודמת "האומר איש פלוני בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה".

ובגמרא לקמן (קמא"ב) מסקינן, שהנחלה דרבי יוחנן בן ברוקה אינה שייכת אלא בנכסים שבאו לעולם, ולאדם שישנו בעולם, אבל בנכסים שלא באו לידו, או כשמזכה לעובר שעדיין לא בא לעולם, לא מהני הנחלה דרבי יוחנן בן ברוקה.

ובבאור הדברים נחלקו הרא"ש והר"ן. הרא"ש כתב, שלמסקנת הגמרא אין לאב כח לקבוע "שם יורש", אלא שיש לו כח רק להעביר את הנכסים מאחד לשני. ולכן אינו יכול להעבירם אלא רק לאדם שישנו בעולם.

ולדעת הר"ן, יש לאב כח לקבוע "שם יורש", אלא שלא נתחדש דין זה אלא בדבר שישנו בעולם.

ונפקא מינא: אם אותו שהנחילו לו את הנכסים מת לפני שהספיק לרשת אותם בפועל. האם בנו יורשו מדין משמושו.

לדעת הרא"ש, לא ירשנו בנו, כיון שאין לו שם יורש. ואינו יכול לרשת את הנכסים לאחר מיתה.

אך לדעת הר"ן שיש לו שם יורש, בנו ירשנו

ודחינן: אין לפרש שכונת רבי יוחנן בן ברוקא לאח במקום בת, ובת במקום בן, שהרי תניא בברייתא, "רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: לא נחלקו אבא וחכמים על אחר במקום בת ובת במקום בן שלא אמר כלום.

על מה נחלקו, על בן בין הבנים, ובת בין הבנות.

שאבא אומר, יירש. וחכמים אומרים, לא יירש".

ואם כן, חזרה קושיתנו למקומה, במה נחלקו רבי יוחנן בן ברוקא ותנא קמא?

ומתרצת הגמרא: יש לפרש את משנתנו בשני אופנים, האופן האחד: איבעית אימא, מדקאמר רבי ישמעאל "לא נחלקו אבא וחכמים על אחר במקום בת, ובת במקום בן", משמע מכלל דבריו, שבא להוציא מדעת תנא קמא, שפבר שרבי יוחנן ורבנן נחלקו בדבר זה.

ולדעת תנא קמא, סבר רבי יוחנן בן ברוקא שגם בת במקום בן נחשבת כראויה ליורשו. ולכן הדגיש ברישא דמשנתנו שאם אמר על

בת במקום בן לא אמר כלום, ללמדינו שגם על מקרה זה חלק רבי יוחנן בן ברוקא, ולא דבריו רבי ישמעאל בנו.

איבעית אימא, כולי עלמא מודו לדברי רבי ישמעאל בנו של רבי"ב, שלא נחלקו רבי"ב וחכמים אלא על בן בין הבנים, וכוליה מתניתין דברי רבי יוחנן בן ברוקא היא,

וחסורי מחסרא והכי קתני, "האומר איש פלוני יירשני במקום שיש בת, בתי תירשני במקום שיש בן, לא אמר כלום.

הא בת בין הבנות ובן בין הבנים אם אמר יירש כל נכסיו דבריו קיימין.

שרבי יוחנן אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין".

אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא. וכמו שהעמדנו בתירוץ השני, שלא נחלקו אלא בבן בין הבנים. וכולה מתניתין כרבי יוחנן בן ברוקא היא⁽⁹⁴⁾.

וכן אמר רבא הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא.

יחיד. כיון שאילו היו שם "אח במקום בנות", לא היה יורש. כנ"ל.

והטעם שאינו יכול להוריש כי אם דגא אחת פחות, ולא יותר, כתב הב"ח (אות ג) דדרשינן מיתור "את בניו", ושיכול להוריש גם לאחר שאיננו ראוי לרשת כעת, אלא דגא אחת פחות. אך יותר מכן לא למדנו. [ועיין בריטב"א שכתב גסכן בדרך זו].

94. כך משמע פשטות הש"ס בכל מקום שדברי

אמנם, מודה רבי יוחנן במי שיש לו בן, ובת, ואח, שאינו יכול להנחיל לאחיו במקום בנו. כיון שאינו לרשת אלא אחר שימותו בנו וביתו. (רשב"ם).

והעיר הרש"ש לפי זה, שאם היו לו שני בנים, אינו יכול להנחיל לביתו, כיון שאינה ראויה ליורשו אלא אחר שימותו שני בניו.

ולפי זה, מדוקדקת לשון הגמרא, דלגבי "בן בין הבנים", נקטה לשון רבים, ואילו ב"אח במקום בת", ו"בת במקום בן", נכתב בלשון